

В. І. Маринів, к. ю. н., доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ТА КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

В умовах набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) важливого значення набуває аналіз нового правового механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження, зокрема – потерпілого, охорона прав, свобод і законних інтересів якого є складовою загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). В контексті цієї проблематики окремо слід зупинитися на аналізі правового становища потерпілого у провадженні з перегляду судових рішень, зокрема в суді апеляційної та касаційної інстанції. Актуальність цих питань обумовлена причинами двоякого характеру, адже, з одного боку, сам порядок провадження у вищестоящому суді є досить складним, а тому й ефективність звернення потерпілого до механізмів судового захисту в апеляційному та касаційному суді потребує ретельної підготовки та фахової допомоги. З другого – на даний час у науці кримінального процесу бракує ґрунтовних досліджень цієї проблеми, що також актуалізує її дослідження.

Правове становище потерпілого на вказаних стадіях кримінального провадження визначається тим, що як під час апеляційного, так і при касаційному оскарженні рішень суду потерпілий є самостійним учасником кримінального провадження, оскільки згідно п. 19 ч.1 ст. 3 КПК України він бере участь з боку обвинувачення у випадках, установлених КПК України. Таким чином, його процесуальна позиція може не завжди співпадати з позицією державного обвинувача і бути самостійно реалізована у провадженні по перегляду судових рішень. Як слушно зауважує О. В. Шпотаківська, право на оскарження рішень суду слугує важливою гарантією захисту особистих і суспільних інтересів, адже, реалізуючи це право, потерпілий та інші учасники процесу сприяють встановленню істини у справі, винесенню правосудних рішень, зміцненню законності і правопорядку¹.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 393 КПК України апеляційну скаргу мають право подати потерпілий або його законний представник чи представник –

¹ Шпотаківська, О. В. Суспільні та особисті інтереси в кримінальному судочинстві [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Шпотаківська. – К., 2005. – С. 13.

у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, наданих ними в суді першої інстанції. Загалом аналогічним є формулювання п. 7 ч. 1 ст. 425 КПК України щодо права потерпілого на подання апеляційної скарги. Наділення потерпілого вказаними правами дає йому змогу відстояти власні інтереси, які не були належним чином враховані в суді першої інстанції. Проте обсяг їх реалізації має обмеження, яке полягає у можливості оскарження потерпілим рішення суду лише в межах вимог, заявлених ним у суді першої інстанції.

У науковій юридичній літературі вказані положення КПК України були піддані обґрунтованій критиці. Зокрема, А. В. Лапкін вказує, що в крайньому випадку апеляція потерпілого може бути подана лише в межах державного обвинувачення, яке підтримувалося прокурором, особливо зважаючи на пасивну позицію, яку займає більшість потерпілих при розгляді справи в суді першої інстанції, бо інакше, якщо потерпілий чітко не формулює своїх вимог, покладаючись на прокурора, він взагалі може бути позбавлений права на апеляцію¹. О. Ю. Костюченко висловила думку про нецільність зв'язувати суд та самого потерпілого вимогами, заявленими потерпілим у суді першої інстанції². Показовим у цьому відношенні на наш погляд є й те, що при прийнятті нового КПК України законодавець відмовився від аналогічних обмежувальних вимог стосовно прокурора, який за раніше діючим КПК міг подавати апеляцію та касацію лише в межах обвинувачення, яке він підтримував у суді першої інстанції.

Крім того, закріплення у КПК України вказаних положень ставить потерпілого у нерівне становище не лише із обвинуваченим, а й також і з всіма іншими суб'єктами права на оскарження судового рішення, оскільки для жодного з них подібних обмежень у оскарженні обвинувального вироку не встановлено. Тому вказане правило щодо відсутності обмежень на оскарження, яке можна вважати загальним, доцільно було б поширити також і на такого суб'єкта кримінального провадження як потерпілий, залишивши, однак, застереження щодо можливості оскарження ним судових рішень тільки в частині, що стосується його інтересів.

При цьому необхідно враховувати, що надання потерпілому права на оскарження слугує додатковою гарантією виправлення помилок, допущених судом першої інстанції, оскільки, відповідно до ст. 421 КПК України, лише у разі, якщо з відповідних підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник, може бути погіршено правове становище обвинуваченого. Так, за ініціативою потерпілого обвинуваль-

¹ Лапкін, А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України [Текст] : монографія / А. В. Лапкін. – Х. : Право, 2012. – С. 104.

² Костюченко, О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень в кримінальному процесі України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Ю. Костюченко. – К., 2005. – 21 с.

ний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, скасувати неправильне звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище обвинуваченого. Крім того, лише у разі, якщо апеляційну скаргу подав прокурор, потерпілий чи його представник, а також на підставі апеляційної скарги обвинуваченого, його захисника з мотивів і підстав виправдання може бути скасований виправдувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції. Отже, лише потерпілий, захищаючи свої приватні інтереси, поряд з прокурором, який діє від імені та в інтересах держави, наділяються правом ініціювати зміну визначеного вироком суду першої інстанції правового становища засудженого у бік погіршення.

Загалом, положення про недопустимість повороту до гіршого зазнало критики з боку дослідників саме в аспекті певних обмежень, які виникають у процесі захисту у захисті прав потерпілого. Так, російські фахівці вказують, що такий односторонній характер повноважень суду не в змозі забезпечити ефективне поновлення в правах потерпілого від злочину, ставить його в нерівне становище з обвинуваченим і породжує його безкарність¹, обмежує право потерпілого на судовий захист². Така ситуація протирічить призначенню цього інституту, який Ю. П. Ковбаса розглядає як конкретизацію в кримінальному процесі загальноправового принципу справедливості, що спрямована на забезпечення правової стабільності при провадженні по кримінальній справі³.

З огляду на вказане, правило про недопустимість повороту до гіршого може розглядатися як таке, що поширюється і на правове становище потерпілого, визначене рішенням суду першої інстанції. У цьому відношенні заслуговує на увагу пропозиція щодо закріплення у КПК України норми, згідно із якою при скасуванні рішення суду у зв'язку із необхідністю застосування закону про менш тяжкий злочин, менш суворе покарання або виправдання засудженого із підстав відсутності у його діянні складу злочину, недоведеності його участі у вчиненні злочину не може погіршуватися визначене вироком становище потерпілого, передусім в аспекті

¹ Тамбовцев, В. В. «Запрет поворота к худшему в российском уголовном процессе» и соблюдение прав человека, потерпевшего при отправлении правосудия [Текст] / В. В. Тамбовцев // Государство и право. – 2006. – № 10. – С. 124.

² Муратова, Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Н. Г. Муратова. – Казань, 2004. – С. 4.

³ Ковбаса, Ю. П. Правова характеристика кримінально-процесуального інституту недопустимості повороту до гіршого [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. П. Ковбаса. – Х., 2008. – С. 4.

відшкодування заподіяної йому злочином шкоди¹. На наш погляд, вказане положення можна сформулювати так, що визначене обвинувальним вироком правове становище потерпілого не може бути погіршене в апеляційній чи касаційній інстанції на підставі апеляційної чи касаційної скарги, поданої потерпілим, його законним представником чи представником.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку про наявність деяких прогалин нормативного врегулювання правового становища потерпілого у кримінальному провадженні в суді апеляційної та касаційної інстанції, які не дозволяють повною мірою забезпечити реалізацію його прав та законних інтересів. З огляду на вказане, окреслені проблеми потребують вирішення на законодавчому рівні, а питання захисту прав потерпілого у кримінальному провадженні з оскарження судових рішень потребують подальших наукових досліджень.

---

¹ Лапкін, А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України [Текст] : монографія / А. В. Лапкін. – Х. : Право, 2012. – С. 105.